

G. OPRESCU – UN ISTORIC AL ARTEI ÎN MISIUNE DIPLOMATICĂ NEOFICIALĂ LA PARIS ȘI LONDRA (22 aprilie – 11 mai 1940)

de SORIN CRISTESCU

Abstract: In the conditions of a dramatic political situation in the spring of 1940, the renowned art historian George Oprescu was sent by the new Minister of National Propaganda, the historian Constantin C. Giurescu, on a mission to survey cultural figures in Paris and London to see the mood of the Western elite in the face of the increasingly serious threats to the Romanian borders, especially from Hungary. The result of G. Oprescu's mission – an art historian of European stature – was far from encouraging, a consequence of the fact that for twenty years Romanian propaganda in the United Kingdom was practically non-existent.

Keywords: probing mission, cultural elites, threats to territorial integrity.

Despre profesorul George Oprescu (1881–1969) – istoric al artei, critic de artă, colecționar, membru corespondent al Academiei Române din 27 mai 1938 și titular din 12 august 1948¹, există lucrarea de doctorat a Ioanei Apostol². Lucrarea ne arată pe larg activitatea acestui erudit în epoca interbelică și activitatea organizatorică pe care a avut șansa să o conducă în regimul comunist³. George Oprescu a lăsat însă o moștenire la fel de trainică precum bronzul: Institutul de Istoria Artei de pe Calea Victoriei care îi poartă numele.

Cel care a ilustrat la cel mai înalt nivel istoria artei în România a avut o tinerețe marcată de viața într-o familie modestă și de tragedia pierderii mamei⁴. A avut însă și șansa de a fi susținut de oameni generoși ceea ce i-a permis studii strălucite, liceale și universitare, la București, și să îmbrățișeze inițial cariera didactică. Începând din 1905 a fost profesor de limba franceză în orașe de provincie de pe malul Dunării la Giurgiu și apoi la Turnu Severin. Într-o epocă despre care istoricul Constantin C. Giurescu (1901–1977) spunea în memoriile sale că pentru tatăl său, tot istoric, cel mai greu examen din cariera sa a fost cel de profesor secundar, adică profesor de liceu. Ulterior a ajuns să fie conferențiar la Universitatea din Cluj, a avut mai târziu șansa de a-l cunoaște pe Henri Focillon (1881–1943)⁵, din 1924 profesor la Sorbonne, cu care avea să poarte o bogată corespondență, publicată în 1994, sub îngrijirea lui Radu Ionescu⁶. De asemenea Oprescu i-a dedicat marelui profesor articolul *Un grand historien d'art, ami des Roumains: Henri Focillon (1944)*⁷.

¹ Cf. Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române 1866–1966. Mic dicționar*, Iași, Fundația Academică „Petre Andrei”, 1996, p. 263–264.

² Ioana Apostol, *G. Oprescu. Studiu monografic. Istorie instituțională, istoriografia artei și povestea vieții*, teză de doctorat, coord.: Adrian-Silvan Ionescu, Școala de Studii Avansate a Academiei Române și Institutul Nicolae Iorga, București, 2021.

³ Alte lucrări despre G. Oprescu: *Sărbătorirea Acad. George Oprescu (30 noiembrie 1956)*, în *Analele Academiei R.P.R.*, 1960, p. 517–529; Tudor Vianu, Mircea Popescu (redactori responsabili), *Omagiul lui George Oprescu cu prilejul împlinirii a 80 de ani*, București, Editura Academiei R.P. R., 1961; Acad. Prof. George Oprescu, *Amintiri, evocări*, București, Editura pentru Literatură, 1968; Radu Ionescu, Gabriela Dumitrescu, *Centenar George Oprescu 1881–1969. Expoziție omagială*, București, Editura Academiei R. S. R., 1981 (cu o cronologie detaliată); Alin Ciupală, *Testamentul academicianului George Oprescu, întemeietorul Institutului de Istoria Artei al Academiei Române*, în *SCIA.AP*, Tomul 4 (48), 2014, p. 153–158.

⁴ Pe larg în Ioana Apostol, *op. cit.* cap. I.

⁵ Pe larg în Ioana Apostol, Eduard Andrei, *Pragmatism and Idealism, the Local and the Universal in Henri Focillon's and George Oprescu's Museum Practice and Conception*, în *Hiperboreea*, vol. 11, no. 1, 2024, p. 67–89.

⁶ Radu Ionescu, *Lettres de Henri Focillon à George Oprescu*, în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, série Beaux Arts, XXIX, 1992.

⁷ *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare*, seria III, tom XIII, mem. 3, 1944, p. 73–83.

În anii care au urmat Războiului de Întregire, George Oprescu are șansa unei cariere diplomatice care va dura aproape toată epoca interbelică în cadrul organismelor nou înființatei Societăți a Națiunilor: secretar al Comisiei pentru Cooperare Intelectuală, cu sediul la Geneva (1923–1931), apoi membru al Comisiei de Litere și Arte de la Geneva, până în 1938⁸. Acolo a avut ocazia să stabilească relații cu elita culturală a vremii: Henri Bergson, Albert Einstein, Marie Curie, John Galsworthy, Paul Valéry ș.a. Pasiunea sa pentru istoria artei purtată în aceste mari centre muzeale și științifice îl face să devină un specialist de talie europeană. În anul 1931, după ce și-a încheiat mandatul de secretar al Comisiei Internaționale pentru Cooperare Intelectuală din cadrul Ligii Națiunilor, se întoarce definitiv în țară, de care nu se înstrăinase niciodată: încă din 1931 Nicolae Iorga îi oferă posibilitatea de a ocupa Catedra de Istorie a Artei la Universitatea București, iar în anii 1932–1949 a fost directorul Muzeului Toma Stelian⁹ de care a fost legat și sentimental, căci colecționarul împătimit George Oprescu îi va dona multe dintre lucrările de artă achiziționate în străinătate și în țară. Din 1949 până la sfârșitul vieții se va ilustra la conducerea Institutului de Istoria Artei. În anii următori colecțiile lui Oprescu au fost reunite în muzeul care i-a purtat numele, situat în vila din strada Dr. Clunet nr. 16, din cartierul Cotroceni, unde istoricul a locuit în ultimele decenii de viață. Muzeul a fost desființat în anul 1977 și colecțiile sale au fost transferate Muzeului Colecțiilor de Artă, este vorba de o valoroasă colecție, alcătuită din lucrări ale artiștilor români și europeni, obiecte de artă orientală și stampe japoneze adunate prin strădania de o viață a istoricului.

Este de înțeles atunci de ce noul ministru al Propagandei Naționale, de la 4 martie 1940, reputatul istoric Constantin C. Giurescu¹⁰, când încă nu se profila deznodământul războiului pe frontul de vest, între Germania și aliații franco-britanici, îl desemnează pe George Oprescu pentru o misiune de sondare a elitei culturale franceze și britanice, pentru a vedea cum vor reacționa aceste personalități în fața amenințărilor la adresa integrității teritoriale românești venite mai ales din partea Ungariei, dar și din partea Bulgariei.

În Franța, la Paris, George Oprescu petrece doar două zile. Suficient ca să se edifice asupra stării de spirit – persista încă acea inactivitate militară numită ulterior „războiul ciudat”. „Nimic până atunci nu trăda existența războiului care începuse de aproape 8 luni” – și să dea asigurări judecând după imaginația sa răspunzând la întrebarea: „Ce vom face noi în cazul când Iugoslavia ar fi atacată? Am răspuns că după părerea mea, îi vom ajuta pe Sârbi, mai ales dacă Turcia îi va ajuta și ea. În toate conversațiile mele deseori mi s-a pus această întrebare”. În rest este întrebat dacă România ar accepta rectificări de frontieră cu Ungaria.

Cea mai mare parte a misiunii sale G. Oprescu o petrece la Londra: de la 24 aprilie la 11 mai 1940. Toată elita culturii umaniste britanice defilează prin fața sa; dineurile se succed rapid și istoricul nostru vede cu câtă bunăvoință este privită Ungaria. Problema schimbului de populație între România și Ungaria, respectiv între România și Bulgaria – soluție fantezistă care ar fi lăsat neatins granițele românești, este privită cu suspiciune la Londra ca și la Paris, unde se sugerează că România ar trebui să accepte cedări teritoriale, de pildă Oradea. Termenul „schimb de populație” apare de 16 ori în raportul lui Oprescu, semn că opinia publică românească se gândea la schimbul de populații ce avusese loc între Turcia și Grecia la începutul anilor 1920, o soluție care însă nu ar fi fost niciodată acceptată de Ungaria. Doar doi istorici consideră că schimbul de populație ar îndepărta „germenii” de război: Atât Zimmern¹¹ cât și Toynbee¹² sunt absolut de părere că federația în orientul Europei și schimbul de populație ar însemna eliminarea germenilor de război în această regiune. Zimmern ar propune ca schimbul de populație să se facă luându-se toate

⁸ Ioana Apostol, George Oprescu and the Intellectual Cooperation Organization of the League of Nations (1923–1938), în *Romanian Contributions to International Intellectual Cooperation. Historical and Diplomatic Landmarks*, ediție Codrin Tăut, București, 2024, p. 80–106.

⁹ Ioana Apostol, Eduard Andrei, *op. cit.*

¹⁰ Constantin C. Giurescu (1901 – 1977), istoric și om politic român, autor al unei vaste opere istorice, susținător al politicii de autoritate monarhică a regelui Carol al II-lea, ministru de Stat însărcinat cu organizarea Frontului Renașterii Naționale în guvernările conduse de C. Argetoianu și Gh. Tătărescu (28 septembrie 1939 – 4 martie 1940), ulterior ministru al Propagandei naționale (4 martie – 28 iunie 1940). Întemnițat de guvernul comunist la Sighet (mai 1950 – iulie 1952), a fost repus în funcția de cercetător și profesor universitar. Memorialist.

¹¹ Sir Alfred Eckhard Zimmern (1879–1957), istoric și om politic britanic, specialist în limbi clasice, științe politice și relații internaționale. A jucat un rol major în elaborarea proiectului Ligii Națiunilor, iar în lucrarea sa *The Third British Empire* (1926) a fost printre primii care au consacrat termenul „British Commonwealth” și „welfare state”.

¹² Arnold Joseph Toynbee (1889–1975), istoric și filosof al istoriei britanic, specialist în relații internaționale, profesor la London School of Economics și la Kings College London, director de studii la Chatham House, autor al unei opere imense cu răsunet până în zilele noastre. A fost printre primii care a introdus termenul de „postmodernism” în opera sa în 12 volume *A Study of History* (1934–1961). A fost ginerele profesorului Gilbert Murray.

măsurile pentru ca oamenii să nu sufere; cine însă nu s-ar duce în Ungaria ar trebui să devină complet români. (sic!) Am răspuns că evident și noi am fi de aceeași părere, consemnează autorul.

Este evident rezultatul a douăzeci de ani de aprigă propagandă maghiară în marile capitale în condițiile în care decidenții de la București nu au ripostat practic cu nimic. Vede și George Oprescu acest lucru, dar nu mai este nimic de făcut.

Discuțiile se vor dovedi – cum altfel? – sterile. La 10 mai începe ofensiva germană în Franța și Belgia, care în decurs de 17 zile se va dovedi un succes colosal al *Wehrmacht*-ului. La 10 mai Winston Churchill¹³ este numit prim-ministru în locul conciliatorului Neville Chamberlain¹⁴. A doua zi Oprescu părăsește Marea Britanie, la 15 mai este din nou în țară și își scrie raportul fără nicio anticipare a deznodământului confruntării germano-franco-britanice care se desfășura furibund și înregistra primele succese germane

Nimeni nu se hazardează să facă profeții. În ziua de 15 mai a avut loc capitularea Olandei, iar cu o zi înainte Regele Carol al II-lea a redat în jurnalul său starea de spirit generală:

„De aci o discuție foarte lungă, interesantă și foarte îngrijorătoare asupra situației țării, la care au participat Gafencu și Urdăreanu. Începută pe la 12, a fost întreruptă de masă și s-a isprăvit la 4 1/2. S-a trecut, din nou, în revistă situația și a fost dominată de succesele germane din Olanda și Belgia. Olanda e aproape complet ocupată, iar în Belgia nemții au atins Namur, Dinant și linia Meusei. Deci, în general, a fost dominată de teama [în fața] Germaniei. Oricât s-ar zice că teama e sfătuitoare proastă, totuși sunt situații când este în joc viitorul țării, în cari trebuie să fii prudent. În momentul de față, nu se poate lua o hotărâre definitivă, căci nimeni nu poate prevedea ce ne pot aduce zilele ce vin și nimica în lume nu este sigur.”¹⁵

Pentru noi este important faptul că George Oprescu ne lasă un document de arhivă despre modul în care un mare intelectual român era privit de la egal la egal de confracții săi din marile capitale occidentale.

Să-i dăm cuvântul lui George Oprescu:

Pe coperta dosarului, scris de mână: *Raport, copie, întocmit de G. Oprescu, adresat Prof. C. Giurescu, Ministru al Propagandei Naționale, cu privire la starea de spirit din Anglia față de chestiunile ce interesează țara noastră.*

Rezoluție olografă:

18. IX. 1940

Se va pune la rezervă

(ss) indescifrabil

15 Mai 1940

Domnule MINISTRU,

Ați binevoit să mă însărcinați să merg în Anglia pentru a-mi revedea prietenii ca să-mi dau seama de starea de spirit ce domnea acolo cu privire la chestiunile interesând țara noastră și, în același timp să încerc a-i convinge că în țară la noi se lucrează serios, se cercetează trecutul și că din toate puterile se tinde a crea o situație culturală capabilă să se compare cu cea din țările apusene. Am părăsit țara în ziua de 18 Aprilie. Luasem cu mine, în speranța că voi putea face câteva conferințe, diapozitive, fotografiile și chiar publicații de ale mele spre a le oferi unora sau altora dintre colegii mei de aici. Situația generală și felul vertiginos în care s-au precipitat evenimentele au făcut ca conferințele sau conversații cu privire la Istoria Artei la noi să fie un

¹³ Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965), ofițer, jurnalist și om politic britanic, personalitate de prim rang a secolului XX. Prim lord al Amiralității (1911–1915) destituit la 25 iulie 1915 după înfrângerea Aliților de la Gallipoli; s-a înrolat ca ofițer în război, după care a revenit în guvern ca ministru pentru Producția de Război (1917–1919), Război (1919–1921), al Coloniilor (1921–1922), Finanțe (1924–1929). La izbucnirea Celui de-Al Doilea Război Mondial din nou prim lord al Amiralității (septembrie 1939 – mai 1940), apoi prim-ministru (10 mai 1940 – 25 iulie 1945), organizator al efortului de război britanic împotriva puterilor Axei. A fost unul dintre cei trei mari lideri ai Aliților în anii 1941–1945. Din nou prim-ministru (26 octombrie 1951 – 5 aprilie 1955). În epoca interbelică și în cea postbelică a dus o campanie vehementă împotriva comunismului. Memorialist, laureat al Premiului Nobel pentru literatură (1953).

¹⁴ Arthur Neville Chamberlain (1869–1940), om politic britanic, lider al partidului conservator (27 mai 1937 – 9 octombrie 1940), prim-ministru (28 mai 1938 – 10 mai 1940) adept al politicii conciliatoriste față de puterile Axei, a admis dezmembrarea Cehoslovaciei la conferința celor patru puteri de la München (29 septembrie 1938). A încetat din viață la 9 noiembrie 1940 în urma unei boli incurabile.

¹⁵ *Regele Carol al II-lea al României. Însemnări zilnice*, vol. III. (15 decembrie 1939 – 7 septembrie 1940), ediție Nicolae Rauș, București, 1998, p. 156.

lucru aproape imposibil de realizat. Încă de la început m-am convins că în afară de conversațiile la un dejun sau la un dîneu era foarte greu să se atingă chestiuni privitoare la artă, chiar la cea din Anglia. De aceea încă din primul moment mi s-a părut mai util să caut să îndrept discuțiile către chestiunile politice care ne interesau, fie cu privire la situațiunea generală, fie cu privire la cea de la noi.

Nu voi menționa în acest raport nimic cu privire la acele evenimente care au avut loc în ultimele săptămâni, chiar dacă din conversațiile cu prietenii s-a întîmplat să am cunoștință despre ele înainte de a se fi produs. Mă voi mărgini la cele care ne interesează pe noi și, ca să dau o idee despre atmosfera și climatul moral de aici voi povesti conversațiile avute în ordinea în care s-au produs, adică sub forma unui jurnal.

La 22 Aprilie am intrat în Franța. Nimic până atunci nu trăda existența războiului care începuse de aproape 8 luni. În tren fiind am primit vizita unui comisar pe lângă Statul Major General francez care mi-a examinat actele și mi-a pus câteva întrebări, mai ales cu privire la mișcările de trupe, dacă ele au avut loc în țările pe care le străbătusem. I-am spus că nu observasem nimic, mai ales că cea mai mare parte din drum o făcusem noaptea. L-a interesat apoi situația din România. I-am răspuns din nou că nu știam nimic mai mult decât ce se publicase în ziare și că ultima măsură importantă de la noi fusese cea luată contra străinilor suspecți. La Paris prima mea vizită a fost la bancă. Aici Directorul Sucursalei Băncii de Credit General, un om informat și inteligent, m-a întrebat de asemeni despre situația de la noi. Părea că mai toate persoanele pe care am avut ocazia să le văd în Franța și aici, preocupat (sic!) de măsura luată la noi cu privire la Garda de Fier. Am căutat să o explic ca o nevoie de armonie generală¹⁶ și să arăt că ea a fost contra balansată de numirea Domnului Mihalache¹⁷ de Consilier Regal. Dacă povestesc această conversație este numai pentru că ea ne dă măsură preocupărilor opiniei publice inteligente din Franța.

O conversație cu mult mai interesantă am avut în aceeași zi cu Domnul Henri Bonnet¹⁸, Directorul Institutului de Cooperație Intelectuală din Paris. Henri Bonnet este un prieten vechi, coleg cu mine la Secretariatul Ligii Națiunilor din Geneva. Convorbirile noastre au totdeauna caracterul cel mai sincer și mai plin de încredere. Aici am aflat că situația din Iugoslavia nu era așa de lămurită după pactul cu Croații, cum îmi închipuisem. O parte din partizanii autonomiei Croației, cei mai radicali, erau nemulțumiți de acord și gata să facă opoziție. Cazul Stoiadinovici¹⁹ avea apoi și el importanța lui. De aceasta profitând Italia și Germania era teamă în Paris că Dalmația va fi în curând invadată. Acesta fusese motivul Ședințelor Consiliului Suprem ținut în vremea celor două zile cât fusese în Paris.

Henri Bonnet se găsește, ca unul din cei mai buni cunoscători ai situației internaționale, ca membru influent în cele câteva comitete care s-au format în Franța pentru a studia de pe acum condițiile în care s-ar putea rezolva la conferința păcii chestiunile spinoase din Europa, mai ales cea centrală și orientală. Sunt acele comisiuni care, cu un termen familiar englez, sunt numite „Braintrust”. Bonnet mi-a dat excelente informații cu privire la starea de spirit din acele comisiuni. Ele ar fi favorabile în Franța la o Confederație a popoarelor mici din acele regiuni ale Europei pornind de la convingerea că orice chestiune de minorități s-ar rezolva mai repede între State formând o confederație decât între state cu totul independente unul de altul. În același timp, din pricina armamentului modern Francezii cred că nici una dintre micile națiuni nu și-ar putea păstra independența fiind izolată.

¹⁶ Este vorba de decretul de amnistie pentru legionari semnat de regele Carol al II-lea la 26 aprilie 1940, urmat de cooptarea unor personalități legionare în guvernul condus de Gh. Tătărescu (11 mai – 3 iulie 1940); evident, măsuri luate în eventualitatea unei victorii a Germaniei.

¹⁷ Ion Mihalache (1882–1963), învățător și om politic român, președinte al uniunii Învățătorilor din România, decorat cu Ordinul Mihai Viteazul pentru eroismul arătat în Războiul de Întregire, fondator și președinte al Partidului Țărănesc (18 decembrie 1918), ministru în mai multe guvernări din anii 1919–1920 și 1928–1933, vicepreședinte și apoi președinte (21 noiembrie 1933 – 23 noiembrie 1937) al Partidului Național-Țărănesc. Arestat de autoritățile comuniste în urma înscenării de la Tămădău din 14 iulie 1947, condamnat la închisoare pe viață în noiembrie același an, a încetat din viață la 5 februarie 1963 în penitenciarul de la Râmnicu Sărat.

¹⁸ Henri Bonnet (1888–1978), om politic, jurnalist și diplomat francez. Membru în secretariatul Ligii Națiunilor (1921–1931), a reușit să fugă din Franța după înfrângerea din 1940 și va fi ambasador la Washington D.C. (1944–1954). Împreună cu Georges Bidault a reprezentat Franța la întemeierea ONU la San Francisco (25 aprilie – 26 iunie 1945). A participat la semnarea Tratatului Atlanticului de Nord, la 4 aprilie 1949.

¹⁹ Milan Stojadinovic (1888–1961), economist și om politic sârb apoi iugoslav, ministru de finanțe (1922–1924, 1924–1926, 1934–1935), prim-ministru și ministru de externe (24 iunie 1935 – 5 februarie 1939). La 27 ianuarie 1937 a semnat un tratat de prietenie cu Bulgaria, care a subminat Mica Înțelegere, și la 25 martie 1937, la Belgrad, a semnat un tratat similar cu Italia, reprezentată de contele Ciano. Ulterior i-a promis contelui că Iugoslavia nu va face nimic în sprijinul Cehoslovaciei dacă aceasta va fi atacată de Hitler. Arestat după demitere, a fost predat britanicilor, care l-au internat în insula Mauritius, din oceanul Indian, până în 1946. Ultimii ani ai vieții i-a petrecut la Buenos Aires, în Argentina, unde a intrat în legătură cu Ante Pavelic, dictatorul criminal de război al Croației (1941–1945).

I-am răspuns că ideea unei federații are și la noi mulți partizani, mai ales printre intelectuali. Ea ar putea fi însoțită în acele regiuni unde minoritățile sunt mai nerăbdătoare printr-un schimb de populație. La aceasta Bonnet a obiectat că în comisiile din care face parte, cei mai mulți n-ar fi favorabili unui schimb de populație din pricina caracterului „barbar”, după socoteala lor, pe care această operație a luat-o în regiunile Baltice. Totuși am răspuns: orice e mai bun decât războiul, cu atât mai mult cu cât s-ar lua măsuri de executare altele decât cele care au fost întrebuițate în cazul de care îmi vorbești.

M-a întrebat apoi dacă în cazul unui schimb de populație am admite anume rectificări de frontieră cedând de pildă Oradea. Am răspuns că este prematur să se vorbească de o astfel de chestiune încă de pe acum, dar că în discuțiile care vor avea loc la Conferința Păcii toată lumea va trebui să arate bunăvoință.

O altă întrebare care mi-a fost pusă a fost: ce vom face noi în cazul când Iugoslavia ar fi atacată. Am răspuns că după părerea mea, îi vom ajuta pe Sârbi, mai ales dacă Turcia îi va ajuta și ea. În toate conversațiile mele deseori mi s-a pus această întrebare. Chestiunea participării Turciei la un eventual război în Orient și a relațiilor noastre cu acest aliat revenea de asemenea în conversații. Totdeauna am răspuns că ne considerăm în cea mai strânsă și mai sinceră prietenie cu Turcia.

În seara aceleiași zile, adică 22 Aprilie, am luat masa cu Charles Henri, fostul secretar particular al regretatului Painlevé²⁰, cu D-nii Joel, mare industriaș și Ponsot²¹, fostul guvernator francez în Maroc și cu soțiile acestora. În timpul mesei m-au întrebat cu toții ce vom face în caz că Rusia sau Germania ne atacă. Am răspuns că ne vom apăra. În această privință discursul Regelui de la Chișinău²² este hotărâtor și cred că nimeni nu se poate îndoii de cuvântul Regelui. În chestiile de politică externă evident că Regele cere uneori sfaturi, dar hotărârea finală o ia singur și această hotărâre este că ne vom apăra independența în orice caz.

Conversația trece apoi la politica Ungariei. Toți recunosc că situația politică și socială din acea țară este anacronică. Evident că și ei se tem de Germanii cu toată simpatia pentru metodele acestora. Antipatia Ungurilor provine mai ales pentru forma „democratică” practică de nazism, care ar pune în primejdie marea proprietate și privilegiile de care se bucură noblețea maghiară. Se accentuează opoziția dintre Teleky²³, mai înțelegător al adevăratei situații și Contele Csáki²⁴, instrument al șovinismului.

23 Aprilie. Lungă conversație cu Marcel Hoden²⁵, fost coleg al meu la Secretariatul Ligei și actualmente funcționar important la Ministerul Afacerilor Străine din Paris. Am trecut în revistă toate chestiunile. Deplină înțelegere a situației de la noi. Amenințarea asupra Iugoslaviei pare mai puțin presantă decât ieri, poate și pentru că germanii sunt strâns ținuți în Norvegia²⁶. Iugoslavii cunosc amenințarea, sunt neliniștiți, dar sunt hotărâți să reziste. Cifrele ce se dau despre forțele germane de la frontiera lor la urma urmei ar putea fi exagerate, fiindcă răspândirea de știri alarmante de către Germanii face parte din așa-numitul război al nervilor.

²⁰ Paul Painlevé (1863–1933), matematician de renume mondială și om politic francez, prim-ministru al Franței în momentele dramatice ale Marelui Război (12 septembrie – 16 noiembrie 1917 și 17 aprilie – 28 noiembrie 1925). A reprezentat Franța la Comitetul Internațional al Cooperării Intellectuale al Ligii Națiunilor (1925–1933).

²¹ Henri Ponsot (1877–1963), diplomat și om politic francez, înalt comisar al Franței în Levant (august 1926 – iulie 1933) cu sediul la Beirut, rezident general al Franței în Maroc (august 1933 – martie 1936). A pacificat revoltele din munții Anti-Atlas, asigurând legătura Marocului cu Mauritania. Ambasador la Ankara (martie 1936 – octombrie 1938).

²² Este vorba de discursul rostit de regele Carol al II-lea la Chișinău, la 6 ianuarie 1940, în care suveranul a promis că nu va ceda o palmă de pământ.

²³ Pál János Ede Teleki de Szek (1879–1941), geograf și om politic maghiar, prim-ministru (25 iulie 1920 – 14 aprilie 1921). Promotor al antisemitismului prin legea numerus clausus pentru universitățile din Ungaria. A reprezentat Ungaria la Comitetul Internațional al Cooperării Intellectuale al Ligii Națiunilor (1937–1939). Din nou prim-ministru (16 februarie 1939 – 3 aprilie 1941), a încercat să promoveze neutralitatea Ungariei și să arate că toate extinderile teritoriale precum primul și al doilea dictat de la Viena (2 noiembrie 1938 și 30 august 1940) s-au realizat exclusiv pe cale pașnică, diplomatică. La 12 decembrie 1940, la Belgrad, a semnat un tratat de prietenie perpetuă cu Iugoslavia. În condițiile în care la 3 aprilie 1931 trupele germane au trecut prin Ungaria pentru a ataca Iugoslavia, Teleki s-a sinucis, motivându-și gestul printr-o scrisoare în care își asuma răspunderea pentru călcarea cuvântului față de Iugoslavia.

²⁴ István Csáky de Körösszeg et Adorján (1894–1941), aristocrat și diplomat ungar, ministru de externe de la 10 decembrie 1938 până la încetarea din viață survenită din cauze naturale la 27 ianuarie 1941. În această calitate a semnat dictatul de la Viena 30 august 1940, prin care nordul Transilvaniei a trecut sub stăpânirea Ungariei.

²⁵ Marcel Hoden (1888–1963), diplomat, jurnalist și scriitor francez. Membru al secretariatului Societății Națiunilor unde a fost șef de cabinet al secretarului general (1920–1940). Alături de Georges și Charles Gombault a participat la crearea și editarea la Londra în a doua jumătate a anului 1940 a ziarului „France”, singurul cotidian francez cu 35.000 de exemplare care a apărut până în 1944.

²⁶ Se referă la operațiunile militare germane de cucerire a Norvegiei în aprilie 1940.

Hoden mi-a dat adresa D-lor Pierre Denis²⁷ și Jean Monnet²⁸, cari sunt reprezentanții Guvernului francez în Cabinetul de război franco-britanic de la Londra. Amândoi sunt foști colegi ai mei la Secretariatul Ligei Națiunilor, ultimul având chiar postul de Sub Secretar General al Ligei în primii ani de funcționare ai aceștia (sic!).

În aceeași zi am văzut pe domnul Daniel de Montenach²⁹ și el coleg al meu la Secretariatul Ligei Națiunilor, actualmente în misiune pe lângă Vatican, unde Statul Elvețian nu are un Ministru acreditat. Rolul lui Montenach este tocmai să îndeplinească această funcțiune fără însă a purta titlul. El îmi spune că Italienii cu care a avut numeroase conversații și unde are rude în înalta societate în fond sunt anti-germani, anti-ruși, anti-englezi și nu iubesc pe francezi. Aceasta este bineînțeles părerea marei majorități a poporului, nu cea a cercurilor oficiale. El crede că noi, Românii, din pricina comunității de sânge suntem mai simpatizați de omul de pe stradă cu atât mai mult cu cât nu primejdum nici un interes italian decât cea mai mare parte a celorlalte nații europene, inclusiv ungurii, de dragul cărora se prăpădesc mai ales oficialii. El adaogă că părerea Vaticanului este că Finlanda prin război a fost mult mai atinsă de cum se crede. Se știe acolo că din 600.000 de copii evacuați pe un frig de -59(°C), 350.00 au murit³⁰.

El adaugă că Myron Taylor³¹, trimisul Președintelui Roosevelt, se bucură de toată încrederea Papei³².

În aceeași zi m-am documentat asupra diverselor organizații din Anglia care își împart studiile cu privire la situația Europei de după război. Sunt cam 17 grupe dintre care cu privire la Europa Centrală are mai influenți pe următorii membri: Profesorii Seton Watson³³, Mitrany³⁴, Toynbee, Sir Alfred Zimmern și C. A. Macartney³⁵. Toți fac parte din organizația de la Chatham House³⁶, care astăzi este transportată la Balliol College³⁷, Oxford. Alături de acest grup, cel mai important din punctul nostru de vedere există direcția creată tot în vederea studiilor de către London School of Economics³⁸, care se găsește actualmente

²⁷ Pierre Denis (1883–1951), geograf și finanțist francez care va conduce mișcarea *France Libre* de la Londra sub numele de Pierre Rauzan.

²⁸ Jean Omer Marie Gabriel Monnet (1888–1979), diplomat și om politic francez, secretar general adjunct al Ligii Națiunilor (1919–1923). După 1945 a fost unul dintre arhitecții Uniunii Europene ca președinte al Autorității Europene pentru comunitatea Cărbunelui și Oțelului (1952–1955).

²⁹ Jean-Daniel de Montenach (1892–1958), diplomat elvețian, atașat al legației elvețiene la Paris (1917–1920), apoi la secretariatul general al Ligii Națiunilor (1920–1939), secretar general al Institutului Internațional pentru Cooperare intelectuală (1931–1939). A condus departamentul pentru interese străine al legației elvețiene de la Vichy și apoi de la Paris (1942–1945). S-a retras din cariera diplomatică din motive de sănătate.

³⁰ Cifre fanteziste, fără legătură cu realitatea. Pe larg despre această problemă în *To the Bomb and Back: Finnish War Children Tell Their World war II Stories*, Sue Saffle editor, Berghan Books, 2015, 326 p. Într-adevăr, de la sfârșitul anului 1939 optzeci de mii de copii finlandezi au fost evacuați în Suedia și în Danemarca (circa patru mii). Aproape un sfert dintre ei ar fi rămas definitiv la familiile adoptive, dar nu există mențiuni de decese din cauza gerurilor.

³¹ Corect: Myron Charles Taylor (1874–1959), industriaș și diplomat american, colaborator apropiat al președintelui Franklin Delano Roosevelt, cu rol major în combaterea mării crize economice din 1929. A fost trimisul personal al președintelui la Vatican de la 22 decembrie 1939, primind funcția de ambasador la 13 februarie 1940, pe care a îndeplinit-o până în 1950. A avut un rol major în deciziile luate privind războiul Statelor Unite cu Italia.

³² Papa Pius al XII-lea, nume la naștere Maria Giuseppe Giovanni Pacelli (1878–1958), nunțiu papal la Berlin (1920–1930), cardinal secretar de Stat (1930–1939), a încheiat Concordatul cu Germania la 20 iulie 1933; papă din 1939 până la încetarea din viață. A emis decretul împotriva comunismului la 1 iulie 1949, prin care erau excomunicați toți cei care profesau doctrina comunistă. Declarat venerabil al Bisericii Catolice de către papa Benedict al XVI-lea la 19 decembrie 2009.

³³ Robert William Seton-Watson, cunoscut și ca Scotus Viator (1879–1951), istoric, jurnalist și om politic britanic, a susținut necesitatea destrămării Austro-Ungariei și crearea statelor naționale Cehoslovacia și Iugoslavia și în egală măsură ideea României Mari: *Roumania and the Great War* (1915) *A History of the Roumanias* (1934). Adversar al politicii conciliatoriste promovate de premierul Neville Chamberlain.

³⁴ David Mitrany (1888–1975), istoric și politolog britanic, născut în România, s-a stabilit din 1911 la Londra și a studiat la London School of Economics. A avut o carieră didactică remarcabilă la Universitățile Harvard, Yale și Princeton. A contribuit la definirea abordării funcționaliste în studiul relațiilor internaționale în *The Functional Theory of Politics*, New York, 1975.

³⁵ Carlile Aylmer Macartney (1895–1978), istoric britanic specializat în istoria Austriei și a Ungariei. Promotor al intereselor Ungariei în Marea Britanie.

³⁶ The Royal Institute of International Affairs, cunoscut în general sub numele de Chatham House, reunește un grup de experți britanici, la Londra, întemeiat în 1920, cu sediul în 10 St James's Square. Misiunea asumată este aceea de „a ajuta guvernele și societățile la construirea unei lumi cu siguranță sustenabilă, prosperă și dreaptă”.

³⁷ Balliol College este un colegiu constituit în cadrul Universității Oxford. A fost întemeiat în 1263 de nobilul John I de Balliol (c. 1208–1268), este considerat cel mai vechi colegiu de la Oxford și din lumea vorbitoare de limbă engleză.

³⁸ The London School of Economics and Political Science, mai cunoscută ca The London School of Economics sau LSE, este un colegiu al Universității din Londra. Înființată în 1895, a fost cooptată Universității în 1900, sub numele de Facultatea de Economie, începând să acorde diplome din 1902. Astăzi este considerată una dintre cele mai bune instituții de învățământ superior din lume, rămânând un colegiu specializat cu corp profesoral propriu în cadrul Universității, singura astfel de instituție din Marea Britanie.

evacuată la Cambridge. Printre cei care lucrează și pentru o secție și pentru cealaltă se găsește profesorul Charles Manning³⁹, pe care de asemeni îl cunosc de la Secretariatul Ligei.

24 Aprilie. Dineu la Legație cu un ziarist olandez, cu fostul Consilier la Berlin al Ambasadei engleze, cu doi deputați în parlamentul britanic, Harold Nicholson⁴⁰ și un fost Secretar al lui Churchill. Despre acest dineu este probabil că s-au primit informații la București direct de la Ministrul nostru, dl. V. V. Tilea⁴¹.

25 Aprilie. Dejun la Ministrul nostru cu mai mulți funcționari de la Foreign Office și cu un corespondent al ziarului *Neue Zuericher Zeitung*, expulzat din Germania. Este probabil că și despre acest dejun s-au primit la București informații.

După masă, în aceeași zi, am văzut pe Sir Stefan Gaselee⁴², bibliotecarul lui Foreign Office. Bine dispus, m-a primit în chip foarte amical. De altfel îl cunosc de mai bine de 15 ani și știu legăturile pe care le are cu țara noastră. Mi-am permis să-i pun eu prima întrebare: – Cum văd Englezii pacea, mai ales în ce privește națiile din Răsăritul Europei.

– Dacă nu intrați direct în război nu văd cum ați veni la Conferința Păcii, despre care de altfel este poate prematur să se vorbească.

– D-voastre doriți să distrugeți toți germenii de războaie din Europa, în Sud-estul Europei există astfel de germeni, prin urmare veți fi obligați să Vă ocupați de noi. Cum ați putea să hotărâți despre noi, fără noi.

– Repet, este prea devreme să se vorbească despre astfel de chestiuni.

– Ba nu, cred că e prea târziu mai degrabă, căci Ungurii și Bulgarii au umplut toată Anglia cu propaganda lor.

– E adevărat, propaganda aceasta a luat așa proporții încât mai degrabă ne-a dezgustat. Aici la noi ei aveau un partizan puternic și zgomotos, poate pentru că avea o prietenă din buna societate ungurească, Lordul Rothermere⁴³. S-a întâmpat însă că s-au certat, astfel că Lordul a devenit anti-maghiar.

I-am spus că am intenția să văd pe Profesorii grupați în jurul lui Chatham House. M-a sfătuit să-i văd, dar el este sigur că la Conferința Păcii cuvântul hotărâtor îl vor avea oamenii răspunzători printre care în primul rând Sir Robert Vansittart⁴⁴, Consilierul politic al lui Foreign Office.

Am trecut apoi la cele două chestiuni asupra cărora doream să am părerea lui Sir Steven: Federalismul în Europa Centrală și schimbul de populații. Admite feudalismul (sic!) însă, schimbul de populații i se pare mult⁴⁵ mai greu. Schimbul de populații poate fi bine făcut, ca între Turci și Greci, și atunci înseamnă o lichidare a trecutului; el poate fi făcut și foarte crud, acolo unde locuitorii sunt legați de sol, cum ar fi Secuții de la noi, din regiunea muntoasă, în care caz ar lăsa puternice resentimente. Apoi la noi, în celelalte regiuni în afară de ținutul secuiesc, ungurii sunt prea amestecați cu Românii, pentru ca un schimb de populație să dea rezultate efective. I-am răspuns că, evident, n-ar pleca decât cei ce doresc să părăsească teritoriul pentru Ungaria. Se vor lua apoi toate măsurile de protecție necesare și se va finanța

³⁹ Charles Anthony Woodward Manning (1894–1978), om de știință britanic, originar din Africa de Sud. Secretar personal al lui Sir Eric Drummond, secretarul general al Ligii Națiunilor (1922–1923). Profesor de relații internaționale la London School of Economics (1930–1962), specialist la Chatham House (1939–1943).

⁴⁰ Harold George Nicolson (1886–1968), om politic, jurnalist și scriitor britanic; cel mai tânăr fiu al diplomatului Arthur Nicolson, 1st Baron Carnock (1849–1928). A deținut diferite funcții diplomatice la Berlin Teheran ș. a. S-a retras din serviciul diplomatic în 1928. Din 1935 membru al Camerei Comunelor, unde a avertizat asupra pericolului fascismului, secretar al Parlamentului, cenzor la ministerul Informațiilor în cabinetul de război al lui Winston Churchill. Autor de monografii literare și de istorie a relațiilor internaționale.

⁴¹ Viorel Virgil Tilea (1896–1972), om politic și diplomat român originar din Transilvania. În 1918 a făcut parte din Consiliul Național Român, iar în 1919 a fost trimis în misiune la Londra. Membru marcant al Partidului Național Român, apoi al Partidului Național Țărănesc, subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri (10 octombrie 1930 – 17 aprilie 1931, 6 iunie – 19 octombrie 1932). Ministru plenipotențiar la Londra (15 ianuarie 1939 – 23 iulie 1940). Rechemat în 1940, a refuzat să revină în țară și la 29 august a întemeiat un grup al emigrației românești căruia i s-a dedicat până la sfârșitul vieții.

⁴² Sir Stephen Gaselee (1882–1943), diplomat, scriitor și bibliotecar britanic.

⁴³ Harold Sidney Harmsworth, 1st Viscount Rothermere (1868–1940), jurnalist, magnat de presă și om politic britanic; a dezvoltat ziarele *Daily Mail* și *Daily Mirror*, pionier al jurnalismului tabloid, promotor al aviației, a anticipat forța distructivă a bombardamentelor strategice și admirator al fascismului. L-a încurajat pe Hitler să sprijine revendicările Ungariei și să ocupe România, pentru rezervele ei de petrol. La finele anului 1939 a părăsit Marea Britanie și a murit în condiții necunoscute într-o vacanță în insulele Bermude, la 26 noiembrie 1940.

⁴⁴ Corect: Robert Gilbert Vansittart, 1st Baron Vansittart (1881–1957), diplomat și om politic britanic, secretar personal al ministrului de Externe, Lordul Curzon (1920–1924), secretar personal principal al premierilor Stanley Baldwin apoi Ramsay MacDonald (1928–1930), subsecretar de stat permanent la Foreign Affairs (1930–1938). Adversar categoric al politicii conciliatoriste a publicat lucrarea *Black Record: Germans Past and Present* (1941).

⁴⁵ Cuvânt intercalat cu stiloul.

probabil această imensă și delicată operație. Cei ce ar rămâne însă să nu mai privească spre Budapesta la orice împrejurare, ca în ultimul timp.

Sir Steven crede că *sentimental*, Ungurii ar dori să aibă Aradul.

– Da, i-am răspuns, dar poate că tot sentimental unii din ei doresc Oradea, alții Baia Mare, alții Clujul și atunci unde am ajunge. În orice caz principiul fiind admis, detaliile s-ar putea regula pe urmă, ambele părți arătând bunăvoință.

Trecând la Cadrilater, unde sunt mult mai puțini Bulgari decât Unguri în Ardeal, i-am spus că acolo s-ar putea face mai ușor schimbul de populație. Și Sir Steven crede același lucru, adăogă însă că rău am făcut colonizând acolo cu Macedonenii.

26 Aprilie. Am vizitat pe Sir Eric Maclagan⁴⁶, Directorul Muzeului Victoria și Albert⁴⁷. Conversație amicală. Arată mare simpatie pentru Cehi. Vorbim apoi de Italia. Crede că Italienii sunt foarte egoiști. Și el ar fi informat, cum fusesem și eu informat în Franța că în Italia ar fi actualmente două direcții. Ducele⁴⁸, Grandi și Grazziani, de o parte, Ciano, Balbo, Badoglio de cealaltă parte. Regele și Papa ar simpatiza cu ultimul grup. Vorbim apoi de chestiuni estetice, de expozițiile deschise de curând în Anglia, etc.

29 Aprilie. Sunt invitat la dejun de Profesorul Gilbert Murray⁴⁹, la Oxford. Profesorul Murray, azi pensionat, este unul din fruntașii mișcării liberale din Anglia și partizan înfocat, împreună cu Lordul Cecil⁵⁰, al Ligii Națiunilor. A avut multă vreme cea mai mare simpatie pentru Germani, și chiar pentru Unguri. Azi însă a revenit. Consideră Germania ca o primejdie pentru libertatea tuturor. Acuză Anglia că nu s-a înarmat după ce a văzut că a făcut fiasco conferința dezarmării⁵¹.

După masă Profesorul Murray mă conduce la Balliol College ca să vorbesc cu profesorii Toynbee și Zimmern. Luasem rendez-vous în același timp cu Profesorul Macartney, care este cunoscut ca un prieten înfocat al Ungurilor, despre care a publicat de curând un volum, care face aici mult zgomot, intitulat *Ungaria și Succesorii săi*⁵². Am fi putut avea astfel o conversație în patru, la care am fi participat cei trei profesori englezi și cu mine. Am observat însă cu plăcere că cei doi primi, cunoscând părerile despre unguri ale celui din urmă, iar acesta știindu-se în minoritate, nici unul n-a ținut ca această conversație să aibă un caracter oarecum contradictoriu: Macartney n-a venit la rendez-vous.

Atât Zimmern cât și Toynbee sunt absolut de părere că federația în orientul Europei și schimbul de populație ar însemna eliminarea germeilor de război în această regiune. Zimmern ar propune ca schimbul de populație să se facă luându-se toate măsurile pentru ca oamenii să nu sufere; cine însă nu s-ar duce în Ungaria ar trebui să devină complet români. (sic!) Am răspuns că evident și noi am fi de aceeași părere.

⁴⁶ Sir Eric Robert Dalrymple Maclagan (1879–1951), istoric și director de muzeu britanic. Din 1905 viața sa a fost strâns legată de Muzeul Victoria și Albert al cărui director a fost între anii 1924–1944, cu excepția anilor 1916–1919, când a condus biroul din Paris al Ministerului de Informații britanic, activitate pentru care a fost înnoobilat. Autor a numeroase lucrări de istoria artei.

⁴⁷ Victoria and Albert Museum (prescurtat V&A) din Londra este cel mai mare muzeu de artă aplicată, artă decorativă și design din lume, având mai multe milioane de obiecte ca exponate permanente în 145 de galerii reunind o suprafață de cinci hectare. A fost fondat în 1852 de Regina Victoria și de prințul consort, Albert.

⁴⁸ Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883–1945), jurnalist și om politic italian. Inițial activist al Partidului Socialist, redactor-șef al ziarului *Avanti*, s-a despărțit de socialiști înrolându-se în război în 1915. În 1919 a înființat organizația Fasciile Italiene, transformată în 1921 în Partidul Național Fascist. A organizat „marșul asupra Romei” la 28 octombrie 1922 și a impus numirea sa ca prim-ministru (31 octombrie 1922 – 25 iulie 1943), instaurând treptat un regim dictatorial. În ianuarie 1925 s-a autointitulat *Il Duce*. Promotor al unei politici de expansiune și revizuire a tratatelor de pace din 1919. A participat la conferința de la München (29 septembrie 1938), unde s-a hotărât dezmembrarea Cehoslovaciei, a susținut amputarea teritorială a Slovaciei și a României prin arbitrajele de la Viena (2 noiembrie 1938 și 30 august 1940). A declarat război Franței și Marii Britanii (10 iunie 1940), Uniunii Sovietice (23 iunie 1941) și Statelor Unite (11 decembrie 1941). Eșecurile militare suferite pe toate fronturile de operațiuni militare și în final debarcarea Aliaților în Sicilia (9 iulie 1943) au dus la arestarea și destituirea sa la 25 iulie 1943 din ordinul regelui Victor Emanuel al III-lea. A fost eliberat de un comando SS și instalat cu sprijin german în fruntea „Republicii de la Salo” (23 septembrie 1943 – 25 aprilie 1945). A fost capturat de către partizanii comuniști care l-au executat la 28 aprilie 1945.

⁴⁹ George Gilbert Aimé Murray (1866–1957), savant britanic de origine australiană, specialist în limbile clasice, promotor al Ligii Națiunilor, membru marcant al Partidului Liberal.

⁵⁰ Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil, 1st Viscount Cecil of Chelwood, cunoscut ca Lord Robert Cecil (1864–1958), jurist, diplomat și om politic britanic, subsecretar de stat la Foreign Office (30 mai 1915 – 10 ianuarie 1919), unul din fondatorii Ligii Națiunilor, laureat al Premiului Nobel pentru pace în 1937. Promotor al dezarmării, s-a pronunțat împotriva acordului de la München privind dezmembrarea Cehoslovaciei (29 septembrie 1938).

⁵¹ Conferința mondială pentru dezarmare desfășurată la Geneva în perioada februarie 1932 – noiembrie 1934, cu participarea reprezentanților a 61 de state (inclusiv URSS și SUA) prezidată de omul politic britanic Arthur Henderson. A eșuat în urma deciziilor luate în Germania și Italia.

⁵² *Hungary and Her Successors: The Treaty of Trianon and Its Consequences*, Oxford, 1937.

Insistând ca să cheme la conversația noastră pe Macartney, profesorul Toynbee răspunse, spre marea mea satisfacție că este mai bine să fim între noi. Vom avea să vedem că părerile exagerate în favoarea Ungariei ale profesorului au cam plictisit pe Englezi.

Sunt invitat la ceai după această conversație. Aici întâlnesc pe Macartney. Îi propun să avem un schimb de păreri, ceea ce primește. Întrevederea noastră a durat mai bine de o oră. La început și unul și altul simțim oarecare dificultate de a intra în chestiune. Am luat taurul de coarne și i-am spus că am venit să vorbesc cu el de la coleg la coleg, de la istoric la istoric, fiindcă știu că e favorabil punctului de vedere unguresc. Noi am fi dispuși, am adăugat, să ajungem la o înțelegere definitivă cu Ungaria, în vederea unei federații. – Problema este foarte dificilă, zice el, cel mult dacă s-ar putea merge până la anume regulări de navigație pe Dunăre, la aranjamente economice. – Cred că s-ar putea merge mult mai departe, am adăugat eu, la facilități vamale, la o uniune poștală, etc. El este, evident, neîncrezător. – Dar despre schimbul de populație, ce părere ai D-ta? – Lucrul e greu, aproape imposibil. – Da, dar cu bunăvoință și cu hotărârea de a se înțelege, toată lumea este de acord că un schimb de populație, chiar dificil, este mai ușor decât un război.

– Ce dați?

– Ce reclamă ungerii? am întrebat eu.

– Cei care doresc să se înțeleagă, îmi răspunse el, s-ar mulțumi cu o linie care ar merge de-a lungul Mureșului până în Ținutul Secuiesc, pe care l-ar îngloba.

– Asta e o glumă, ar însemna să se ia pentru Ungaria 2.000.000 Români.

– Desigur, dar nu uita că sunt alții care cer tot Ardealul. Ar fi însă posibil să li se cedeze în Apus, până la Munți Apuseni, o regiune în care să se facă schimbul de populație. I-am răspuns că și această soluție mi se pare imposibil de admis de către noi. Am continuat discuția pornind de la statisticile noastre comparate cu cele ungare. El pretindea că există la noi 5.000.000. minorități, adică $\frac{1}{4}$ din populație. Am contestat această cifră însă, mergând acasă și consultând articolul D-lui Dr. Manuilă⁵³ asupra minorităților din România publicat în marele volum despre Transilvania, am văzut cu uimire că după D-da ar exista o proporție de minoritari chiar mai mare decât cea pretinsă de Macartney, adică 29%.

După Macartney, soluția cea mai bună pentru chestiunea Ardealului ar fi autonomia Ardealului cu un Statut al celor 3 națiuni, Românii având preponderența.

Am ripostat că soluția aceasta care ne întoarce la Evul Mediu; cu mici modificări ar însemna nu întărirea Europei centrale, dar slăbirea ei. Ori, de ce avem nevoie astăzi este de o Europă care să poată rezista, nu care, fărâmițată, să fie prada celor puternici. Cred că acest lucru este înțeles și la Budapesta, cu atât mai mult cu cât cei care conduc acum Ungaria, în cazul unei supuneri sub nemți ar pierde toate moșiile și privilegiile lor. Macartney și aici e de părere că n-am dreptate fiindcă Hitler are interesul să nu slăbească producția, ceea ce ar fi cazul dacă moșiile s-ar împărți țăranilor.

Ne-am despărțit în termeni foarte amabili cu dorința de a ne revedea pentru a controla anume date statistice și mai ales chestiunea dacă în regiunile cu o populație în majoritate minoritară, primarul a fost vreodată minoritar. Am afirmat că da. El a contestat. Din nefericire, deși s-a transmis o telegramă la București, n-am putut avea încă o informație autentică asupra acestui fapt.

30 Aprilie. Convorbirea cu Sir Robert Vansitart.

Primire cordială la Foreign Office. I-am spus că noi Românii suntem îngrijorați de situație. Înconjurat de vecini răi și puternici, națiunile mici nu pot rezista decât federalizându-se. – Rusia e puternică – În orice caz mai puternică decât noi. În cercul intelectualilor în care trăiesc eu, am fi bucuroși pentru o federație largă, cu state complimentare care să se ajute și să se aprobe reciproc. D-voastre și Francezii în Apus, Federația aceasta în Răsărit, am putea da alte tendințe Europei.

Sir Robert e de acord cu toate că chestia e greu de realizat. Am răspuns că războiul acesta ne-a învățat multe și că oricine, chiar dușmanii de până acum ai ideii federative cred că sunt mai dispuși la aceasta decât în trecut. Sir Robert este de acord. El nu crede că războiul va fi suprimat în viitor. Trebuie însă ca națiile cu puternice tendințe agresive să fie făcute neputincioase.

⁵³ Sabin Manuilă (1894–1964), medic, demograf și statistician român originar din Transilvania, lector universitar la Institutul de Anatomie Patologică din Cluj, director al Institutului Central de Statistică din București, membru al Academiei de Științe din România și membru corespondent al Academiei Române. Savant de renume internațională, apropiat de Iuliu Maniu, care la 13 septembrie 1944 l-a numit în funcția de subsecretar de Stat pentru reorganizarea Statului, pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. În 1948 a reușit să fugă din țară și s-a stabilit în SUA, la New York, până la sfârșitul vieții.

Mă întrebă ce gândește opinia publică de la noi despre ce se întâmplă astăzi pe câmpurile de luptă. I-am răspuns că încă din primul moment al războiului noi ne uităm la ce se petrece în Apus cu toată seriozitatea de care suntem capabili. Credem că aici, mai degrabă nu s-a dat de la început întreaga atenție împrejurărilor și că Englezii n-au opus maximum de rezistență de care erau capabili. E de acord. Acesta este însă felul englezilor. Se deșteaptă întotdeauna mai greu decât alte nații.

Îmi mulțumește de conversație și de sinceritatea cu care am vorbit. Adaogă că tratatele de la București⁵⁴ și de la Brest Litovsk⁵⁵ ar trebui să fie din nou publicate pentru ca să vadă lumea deosebirea dintre concepția despre pace a englezilor și a celorlalți. Ideea federației balcano-danubiene îi surâde și îmi promite că va lucra pentru realizarea ei. Mă invită, dacă mai trec prin Londra, să vii să-l văd.

După masă am vizitat Chatham House, Secția rămasă la Londra. Miss Clevee, Secretara Secției mi-a făcut cea mai bună impresie. Am fixat o convorbire cu ea și cu doi dintre membrii importanți ai Secției pentru a doua zi.

Seara am luat masa cu Patrick Bury⁵⁶ și cu un alt istoric de la Cambridge. Voiam să știu de ce reputație se bucură Macartney printre istoricii cari nu se ocupă direct de politica contimporană. Am avut impresia că tocmai din pricina ideilor sale exagerate și pasionate oamenii se cam feresc de dânsul.

2 Mai. Conversație la Chatham House cu Miss Margaret Bryant⁵⁷ și Hugh Latimer, editorii Buletinului pentru afaceri internaționale. Prima întrebare ce-mi pun este: cât petrol dăm Germanilor și cum îl transportăm, dacă avem sau nu linii duble și vagoane suficiente pentru transport. I-am asigurat că în această privință fără să fiu un specialist, am auzit că împrejurările au fost destul de favorabile așa că n-am livrat nici măcar ceea ce eram obligați să livrăm după acordul cu Germania. apoi vorbim despre Italia și despre Spania. Par a se teme că Spania să nu imite Italia și să ia o neutralitate binevoitoare Germanilor. Vorbim apoi despre relațiile noastre cu Turcii. Îi asigur de cordialitatea sentimentelor noastre față de acestea (sic!). Trecând mai departe la atitudinea noastră față de Poloni și față de Cehi am căutat să accentuez diferența ce am făcut față de cei din urmă. Ar dori să știe cât de mulți Poloni au fost la noi în țară. N-am putut să le dau niciun răspuns. Și ei mă întrebă care a fost cauza intrării Gărzii de Fier în Frontul Național.

Seara masă cu Mac Adamm directorul Secției interne la Ministerul Propagandei. Și el îmi pune aceeași chestiune cu privire la petrol. Conversația noastră ia însă un caracter mult mai cordial, din pricina faptului că îl cunosc pe Mac Adam de mai bine de 15 ani. Își dă seama de greutatea răspunderii englezilor față de situația actuală. Îmi afirmă imposibilitatea în care se găsesc de a călca neutralitatea altora, situație de care se folosesc Germanii pentru ca să aibă totdeauna inițiativa. Și el e de părere că vara aceasta va supune pe Aliați la foarte grele încercări, până în Septembrie, când ei speră să dobândească superioritatea în aer. E convins că vor învinge, însă cu enorme eforturi.

Cu el, din pricina relațiilor mele, am putut aborda și chestiunea greșelii pe care au făcut-o englezii cu vasul de la Giurgiu, de care s-a vorbit atâta. I-am spus că această greșeală ne-a pus într-o foarte grea situație și regretăm că ea s-a putut produce. La o întrebare a sa i-am spus și lui că ne vom apăra dacă suntem atacați.

Cu privire la America îmi spune și el ceea ce îmi spusese un prieten american, că nu e deloc imposibil ca Statele Unite să ajute pe Aliați. Aceasta nu s-ar putea produce înaintea lui Noiembrie, când se alege Președintele. Nu crede ca Roosevelt să-și pună direct candidatura, ci mai degrabă va susține pe aceea a lui Hull⁵⁸. Confirmă că Macartney n-are prea mare importanță pentru opinia publică. Aprobă chestiunea federației Statelor Mici deși o crede grea. Și ei lucrează la o federație completă cu Franța la care ar putea adera și alții.

⁵⁴ La 24 aprilie/7 mai 1918 s-a semnat la palatul Cotroceni din București tratatul de pace dintre România și Puterile Centrale.

⁵⁵ La 3 martie 1918 a fost semnat la Brest Litovsk tratatul de pace dintre Rusia Sovietică și Puterile Centrale. Anterior, la 9 februarie 1918, se semnase tratatul de pace dintre Ucraina și Puterile Centrale. Ambele tratate au rămas în istorie ca exemple de tratate spoliatoare.

⁵⁶ John Patrick Tuer Bury (1908–1987), istoric britanic, specialist în istoria cele de-a Treia Republici Franceze (1870 – 1940). În timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial a lucrat pentru Ministerul Aprovizionării (Ministry of Supply) și pentru departamentul de cercetări al Foreign Office.

⁵⁷ Margaret Bryant (1870–1942), filolog și jurnalistă britanică, a fost cooptată în 1901 în echipa redacțională a Enciclopediei Britanice. În timpul Marelui Război a lucrat pentru Ministerul Alimentației și la Liga Națiunilor. În ultimul deceniu al vieții a lucrat pentru Royal Institute of International Affairs (Chatham House).

⁵⁸ Cordell Hull (1871–1955), om politic și diplomat american, colaborator apropiat al lui Franklin Delano Roosevelt, a deținut funcția de secretar de Stat vreme de 11 ani din 1933 până la 30 noiembrie 1944, când a demisionat pe motive de sănătate. Laureat al Premiului Nobel în 1945 pentru aportul său la crearea Organizației Națiunilor Unite.

Am profitat ca să-i vorbesc despre Unguri și despre Bulgari. Importanța Cadrilaterului pentru aceștia din urmă n-a fost ridicată decât în ultimul timp prin faptul că noi am (făcut) să înflorească Dobrogea.

4 Mai. Am luat ceaiul cu Profesorul Hind, conservatorul Cabinetului de stampe de la British Museum și cu Croft Murray⁵⁹, funcționar în același Departament. Credința fermă la Englezi că Italia nu va intra în război sau dacă Ducele va încerca aceasta se va izbi de opoziția armatei și a Prințului Moștenitor. Le-am spus că sunt sceptic asupra acestui rezultat căci nu cred într-o revoluție în Italia. Apoi Ducele este probabil că crede că soarta dictaturilor este legată împreună. Bine, mi se răspunde, dar noi n-avem intenția să-l dăm jos. Se poate, spun eu, dar el nu crede că părerea aceasta este sinceră. Am vorbit apoi despre Danemarca, despre Norvegia, de puțină lor rezistență fizică la agresiune și mai ales morală. În fond avem aici cazul tipic al unei familii engleze, înainte de război destul de filo-germană. Ea se găsește acum cu totul dezorientată și nu-și poate ascunde indignarea și dezamăgirea. Cu toată simpatia ce mi se arată am văzut că au multă dragoste pentru artiștii unguri. Aceasta provine din faptul că cei români sunt foarte puțin cunoscuți aici. În afară de o serie de vreo cincizeci de desene românești pe care le-am dăruit Cabinetului de Stampe de la British Museum, foarte puțin oameni au văzut vreodată opere de artă românești. Cred că mult s-ar putea face în această direcție.

6 Mai. Conversație cu Lord Lloyd⁶⁰, Președintele lui British Council⁶¹, acum⁶² Ministru al Coloniilor în cabinetul Churchill. În afară de conversație în jurul nevoilor institutului anglo-român din București, ce este interesant este că și Lord Lloyd nu acordă importanță celor spuse de Macartney. Ba mai mult, el crede că la urma urmei n-are importanță decât ce hotărâsc membrii Guvernului și funcționarii sus puși de la Foreign Office. Sunt convins că în această privință se înșală, fiindcă acei funcționari totdeauna vor recurge la informațiile experților, în specie la Chatham House.

În aceeași zi am avut o conversație cu Lordul Perth⁶³ la Ministerul Informațiilor⁶⁴. Lord Perth, fostul Secretar la Ligii Națiunilor, a fost șeful meu direct la Geneva. Ceea ce spuneam de o parte și de alta are un caracter de încredere și de sinceritate pe care nu l-ar putea avea o conversație cu un necunoscut. La început vorbim de situația politică în urma retragerii engleze din Sudul Norvegiei. Accentuez marea dezamăgire a neutrilor din pricina inferiorității de care au dat dovadă Aliții în această regiune și adaug că o retragere de la Narvik⁶⁵ ar avea un și mai rău efect. Lordul Perth e de acord. În ce ne privește nu crede că Rusia ne va ataca. Toate probabilitățile sunt că ea va rămâne neutră și că la urmă va profita de epuizarea celorlalți. I-am adus aminte că e reîncepe să se considere protectoare a Slavilor și că prin urmare, știindu-ne prieteni cu Iugoslavii poate ne va menaja. Și Lordul Perth vorbește ca toți ceilalți de rolul important ce are Turcia în această regiune. Laudă politica înțeleaptă a Regelui Carol. Consideră că Ministrul nostru de Externe⁶⁶ a fost serios și bine intenționat cu toate dificultățile neutralității. Am adăugat că Germanii n-au primit prea mult din partea noastră, probabil nici tot ce le eram datori să dăm după tratat.

Conversația s-a continuat asupra Italiei, pe care Lordul Perth, fost ambasador la Roma, o cunoaște foarte bine. Și el are informații că ar exista două curente în Italia. Consideră pe Ciano ca pe un om extrem de inteligent, capabil chiar de independență față de Duce. În ultimul timp, mai ales a arătat de multe ori idei proprii și nu este prieten cu Germania. Această părere i-a fost întărită Lordului Perth și de Ambasadorul

⁵⁹ Edward Croft-Murray (1907–1980), expert de artă britanic, directorul Cabinetului de stampe de la British Museum (1954–1973). În timpul războiului a primit gradul de maior.

⁶⁰ George Ambrose Lloyd, 1st Baron Lloyd (1879–1941), om politic conservator și diplomat britanic, președinte al British Council (1937–1941), ministrul al Coloniilor în cabinetul de război al lui Winston Churchill de la 12 mai 1940, președinte al Camerei Lorzilor de la 22 decembrie 1940 până la încetarea din viață, doborât de leucemie, la 4 februarie 1941.

⁶¹ British Council – organizație britanică întemeiată în 1934 pentru promovarea activităților culturale și educaționale promovând cunoașterea Regatului Unit și a limbii engleze care actualmente funcționează în peste 100 de țări.

⁶² Adică la 15 mai 1940, data raportului lui George Oprescu. Winston Churchill fusese desemnat prim-ministru la 10 mai 1940, ziua declanșării ofensivei germane din Franța.

⁶³ James Eric Drummond, 7th Earl of Perth (1876–1951), om politic și diplomat britanic, primul secretar general al Ligii Națiunilor (1920–1933), ambasador al Roma (1933–1939) și apoi consilier principal pe probleme de publicitate în străinătate la Ministerul Informațiilor, condus inițial de Lordul Macmillan și apoi de Sir John Reith (ianuarie – mai 1940). În 1946 a fost desemnat adjunct al șefului Partidului Liberal, Herbert Samuel, în Camera Lorzilor.

⁶⁴ Ministerul Informațiilor a fost organizat în Marea Britanie în perioada 10 februarie 1918 – 10 ianuarie 1919 și 4 septembrie 1939 – 31 martie 1946.

⁶⁵ Londra a decis la 24 mai retragerea trupelor ei de la Narvik; operațiunea s-a încheiat la 8 iunie.

⁶⁶ Grigore Gafencu (1892–1957), jurnalist și diplomat român, a fost ministru al Afacerilor Străine în guvernările conduse de patriarhul Miron Cristea, Armand Călinescu, Constantin Argetoianu și Gh. Tătărescu (1 februarie 1939 – 4 iulie 1940). După război s-a stabilit la Paris până la sfârșitul vieții. Memorialist.

Statelor Unite la Roma⁶⁷, care ar fi declarat că niciodată n-a avut tratative mai ușoare decât cu Ciano. Totuși, Lordul Perth consideră că dacă Ducele se hotărăște pentru război, toată lumea nu va putea face altfel decât să-l urmeze. Acesta este motivul pentru care Ducele ezită. În ce privește Spania, Lordul Perth nu crede că ea ar lua atitudine contra Alianților, mai ales că acum de curând a primit din Anglia împrumut și cereale.

Vorbindu-i de schimbul despre confederația balcano-dunăreană și schimbul de populație, Lordul Perth, care cunoaște mai bine ca oricine dificultățile ieșite de pe urma minorităților găsește că este singura soluție potrivită, dar că ea trebuie pregătită dinainte cu multă băgare de seamă.

După această întrevvedere am fost să întâlnesc pe Dl. Jean Monnet, reprezentantul Guvernului francez pe lângă Cabinetul de război. Am încercat să-l interesez la chestiile noastre. Mi-a răspuns amabil că n-a sosit încă vremea și nici că poate să se gândească la altceva deocamdată, decât să bată pe Germani și să câștige războiul. În privința aceasta îmi pune o întrebare foarte interesantă: Ce va face România dacă Germania ne oferă protecția ei și ne obligă să rupem relațiile cu Alianții? I-am răspuns că nu-i pot da decât o impresie personală, dar cred că vom rezista apărându-ne neutralitatea.

8 Mai. Dejun între alții cu Vernon Bartlet⁶⁸, deputat, cu Liars, funcționar la Ministerul Informațiilor sau la Foreign Office, cu Coulson, fost funcționar la Legația britanică la București și cu East, publicist cunoscut printre cei cari se ocupă cu Europa Centrală. Conversație interesantă în legătură cu dezbaterea ce avusese loc în Parlament. Vernon Bartlet ne pune întrebări D-lui Dr. Mateescu, care ne invitase la dejun, și mie, cu privire la situație. Toți înțeleg politica de până acum a României și o aprobă. De altfel toți fuseseră la noi în țară. Liars avusese chiar nu tocmai o plăcută experiență pe care însă o uitase, considerând situația, după obiceiul englez, mai degrabă sub aspectul ei comic.

Seara o masă cu D-nii Dimăncescu⁶⁹ și Mateescu de la Legația noastră, Mac Adam de la Ministerul Informațiilor, istoricul Bury și istoricul de artă Borenius⁷⁰. Aceeași discuție asupra situației politice, care trebuie modificată. Toți se plâng de Șeful lui Civil Service⁷¹, omul de încredere al Primului Ministru, care are tendințe pacifiste, și care ar fi răspunzător de felul ineficace în care s-a făcut armamentul și s-a dus acum războiul.

9 Mai. Dl. Ministru Tilea consideră de cel mai mare ajutor pentru continuarea Propagandei în Britania și strângerea relațiilor intelectuale între Țările noastre, crearea unei asociații anglo-române pentru promovarea relațiilor culturale. Sunt fericit să văd că această idee pentru realizarea căreia D-Sa lucrează cu multă râvnă am exprimat-o și eu într-unul din rapoartele pe care am avut onoarea să Vi le înaintez, Domnule Ministru. Ziua de 9 mai am petrecut-o sondând terenul, printre cunoscuții mei din diversele muzee, în vederea realizării acestei asociații. Sir Steven Gaselee se arătase favorabil. Hind⁷² este ceva mai reticent. Sir John Forsythe⁷³, Directorul Muzeului britanic, este foarte favorabil. Campbell Dodgson⁷⁴, fostul conservator

⁶⁷ William Phillips (1878–1968), diplomat american, asistent al secretarului de Stat (1917–1920), secretar de Stat adjunct (1922 – 1924 și 1933 – 1936), ambasador la Bruxelles (1924–1927), la Ottawa (1927–1929), la Roma (4 august 1936 – 6 octombrie 1941), reprezentant al președintelui Roosevelt în India (1942–1943), consilier al generalului Eisenhower pe probleme europene (1943–1944), asistent al secretarului de Stat Edward R. Stettinius Jr.; în 1946 a făcut parte din Comitetul anglo-american pentru Palestina și s-a opus proiectului britanic de împărțire a teritoriului. Memorialist.

⁶⁸ Corect: Charles Vernon Oldfield Bartlett (1894–1983), jurnalist, autor și om politic britanic, în redacția ziarelor *Daily Mail* și *The Times*, trimis la Societatea Națiunilor, ales membru al Camerei Comunelor (1938 – 1950) mai întâi ca progresist independent (neafiliat la vreun partid) susținător al unui Front Popular, apoi în Partidul Common Wealth și din nou independent. S-a opus politicii de conciliatorism.

⁶⁹ Dimitrie D. Dimăncescu (1896–1984), diplomat, publicist și om politic român, fondator al cercetășiei românești (1913) împreună cu fratele său Ioan. Ofițer decorat în Războiul de Întregire; activitate diplomatică între anii 1922–1946 în Statele Unite și Marea Britanie. Secretar al delegației române la Conferința de pace de la Paris din 1946. După război s-a stabilit în Maroc și apoi în Statele Unite până la sfârșitul vieții. Memorialist.

⁷⁰ Carl Tancred Borenius (1885–1948), istoric de artă finlandez care a lucrat în Marea Britanie ca profesor la University College London. Autor prolific, specialist de faimă mondială în arta Renașterii italiene. A avut și activitate diplomatică reprezentând în timpul războiului interesele Finlandei în Marea Britanie.

⁷¹ Sir Horace John Wilson (1882–1972), demnitar britanic, colaborator apropiat al premierului Neville Chamberlain, șeful Home Civil Service (1939–1942), considerat vinovat pentru politica de conciliere într-o lucrare colectivă apărută în iulie 1940 sub pseudonimul Cato, intitulată *Guilty Men* (Vinovații).

⁷² Arthur Mayger Hind (1880 – 1957), istoric de artă și curator britanic, specializat în gravurile vechilor maeștri. Curator al departamentului de gravuri și stampe de la British Museum din 1933 până la pensionarea sa în 1945.

⁷³ Corect: Sir John Forsythe (1883–1979), arheolog și istoric de artă britanic, cunoscut pentru săpăturile organizate de el în insula Creta; director al celebrului British Museum (1936–1950).

⁷⁴ Campbell Dodgson (1867–1948), istoric de artă și curator britanic, directorul cabinetului de gravuri și stampe de la British Museum (1912–1932).

al cabinetului de stampe înaintea lui Hind, este și el favorabil, de altfel acesta este cunoscut de Români de pe vremea când am făcut expoziția desenului britanic la Muzeul Toma Stelian⁷⁵.

În aceeași zi dejun foarte important la Legația noastră. Fiul Lordului Rothermere⁷⁶ expune situația într-un chip extrem de interesant deși tendențios, dar fără îndoială despre aceasta ați primit deja informații.

10 Mai. Am fost invitat să vorbesc la Balliol College, înainte celor cari constituie Chatham House. Sunt cam douăzeci și cinci – treizeci de profesori, între cari Sir Alfred Zimmern, Seton Watson, Toynbee, Macartney și șefii diverselor secții. Deși situația este foarte grea din pricină că în acea zi Germanii invadaseră Belgia și Olanda, sunt ascultat totuși cu multă atenție. Am expus timp de 30 minute ideile următoare: Introducere. Nu eram pregătit să fac un *statement*, dar am fost bucuros să răspund invitației știind că aici este unul din locurile unde se poate vorbi sincer, unde judecata este obiectivă și discuțiile sunt luminoase mai ales prin chestiunile puse de ascultători. Mă bucur că, cercetător eu însumi, e adevărat într-un alt domeniu, voi expune ideile mele altor cercetători, deci unor oameni înțelegători și obiectivi.

Starea României în 1940. Ca să o înțelegem trebuie să ne întoarcem la ocuparea Cehoslovaciei. De mai multă vreme unii încercaseră să slăbească Mica Antantă și în parte reușiseră. Totuși adâncă impresie produsă la noi de invadarea Statului aliat. Respectul și dragostea noastră pentru Cehi. Măsurile grabnice de ajutor pentru refugiați ca să le îndulcim suferința. Deosebire între purtarea noastră de gentlemen și purtarea altor vecini.

În acest trist eveniment trebuia să tragem concluzii. Nu eram înarmați. Vina în mare parte o purtau Franța și Anglia, cu care tratativele fuseseră lungi, dificile și fără rezultat. Stare de îngrijorare la noi. Aveam comenzi însemnate la Skoda, dar nu credeam să le mai putem obține. Grație însă grâului și petrolului, excelente obiecte de schimb, Germanii au fost nevoiți să ne livreze armament. Au fost perioade de încetineală în livrare, dar încetinind și noi exportul ajungem din nou să ne înțelegem.

Între acestea o mare satisfacție: garanția integrității noastre teritoriale oferită de Anglia și Franța⁷⁷. Această măsură a avut în popor o și mai mare repercuție ca în lumea oficială, obligată la anumite rezerve. Războiul. Declarația neutralității noastre⁷⁸. Dificultățile rezultând din starea de a fi neutru; presiunile de tot felul. Propaganda uneori deșănțată a unora. Războiul finlandez⁷⁹ deci nevoia unui front militar tare la noi. Efortul suprem pentru armament și pentru apărarea țării. Concentrările. Bugetul armatei și împrumutul înarmării. Pe terenul politic întărirea Frontului Național. Regele consideră că toți Românii trebuie să fie îndărățul Său. Cu această ocazie și în interior și în exterior toți recunosc înțelepciunea cu care a fost condusă politica țării în timpul celor zece ani de Domnie ai Regelui.

Propaganda se întetește. Exemplu *Paris-Soir*. Măsurile luate. Articolul din *Universul* reprezintă punctul de vedere al opiniei publice. Guvernul interzice orice fel de propagandă tendențioasă din partea străinilor. Suprimarea comunicatelor Legației. Adaog: D-Voastre, Englezii, n-ați pierdut nimic, căci erați cei din urmă cu propaganda. Ce ați tipărit însă ca lucrări serioase, excelent, de pildă Oxford Pamphlets⁸⁰.

Intrarea în Norvegia. Caracterul impresionabil al Românilor a făcut ca ea să aibă un mare răsunet. Mirarea noastră cu privire la unele critici foarte aspre pe care Englezii și le făceau lor înșiși, și care erau întrebunțate de inamic în polemice și propagandă. Totuși dezbateră ultimă din parlament cred că a făcut la noi excelentă impresie prin sinceritatea și curajul ei. Toți Românii se gândesc cu durere și cu simpatie la atâtea țări inocente cari au fost invadate în cursul războiului.

Am terminat scuzându-mă că, nefiind un om politic, poate că expunerea mea lasă de dorit. Am încercat însă să fiu obiectiv, fiind eu însumi istoric.

⁷⁵ Toma Stelian (1860–1925), om politic român, membru marcant al Partidului Național Liberal, ministru de Justiție în guvernările conduse de D. A. Sturdza și Ion I. Brătianu (12 martie 1907 – 29 decembrie 1910), ad-interim la Război (4 martie – 1 noiembrie 1909). Cunoscut colecționar de artă, a întemeiat în vila sa din șoseaua Kiseleff – construită în 1912 – muzeul care i-a purtat numele din 1926 până când colecțiile au intrat în patrimoniul Muzeului de Artă al Republicii Populare Române. Între anii 1932–1949 director al muzeului a fost George Oprescu. Între anii 1950–1977 vila Toma Stelian fost sediul Uniunii Scriitorilor. Din 1996 vila Stelian este sediul PSD.

⁷⁶ Primii doi fii ai lordului Rothermere au căzut la datorie în Marele Război, iar cel de-al treilea, Esmond Cecil Harmsworth, 2nd Viscount Rothermere (1898–1978), a fost om politic conservator și magnat al presei.

⁷⁷ În realitate era vorba de o garanție a independenței României nu a integrității frontierelor ei.

⁷⁸ La 6 septembrie 1939.

⁷⁹ Războiul sovieto-finlandez (30 noiembrie 1939 – 14 martie 1940)

⁸⁰ *Oxford Pamphlets on World Affairs* este denumirea unei serii de 13 articole apărute în ajunul izbucnirii Celui de-Al Doilea Război Mondial, care prezintă situația internațională și permit înțelegerea evenimentelor care au silit Marea Britanie să intre în război.

Cele 15 minute următoare au fost întrebuințate de public ca să-mi pună întrebări. Au revenit chestiunile cu privire la Garda de Fier, la relațiile noastre cu Italia, cu Turcia, cu Statele Balcanice, cu Germania. Nimeni nu m-a întrebat ceva cu privire la Ungaria, iar Macartney, invitat de președintele Seton Watson să-mi pună întrebări, a declarat că n-are nicio chestiune deosebită de pus.

Am luat masa la Balliol College. Imediat am avut o conversație cu Șefii Secțiilor slave și germane de la Chatham House. Au revenit obișnuitele chestiuni cu privire la relațiile noastre cu Rusia și cu Germania, la propaganda germană și la „turiștii” germani. M-au întrebat dacă cred într-o invazie germană la noi și în acest caz ce am face. Am răspuns că ne vom lupta, după discursul regelui nu poate fi o altă soluție. Dar în caz că vor fi atacați Iugoslavii? Atunci e mai greu, am spus eu, dar cred că dacă Turcii îi ajută îi vom ajuta și noi.

Seara am avut o masă la New College cu mai mulți profesori. Convorbiri mai ales cu Șeful Colegiului și cu profesorul de filozofie. După masă am avut o lungă conversație cu prietenul meu, Charles Manning, profesor de relații internaționale la London School of Economics și membru al lui Chatham House. Toate subiectele de acre a fost vorba au revenit în discuția noastră cu francheta unor oameni cari se cunosc de aproape 20 de ani.

11 Mai. Dejun cu Seton Watson, Toynbee, Zimmern și cu soțiile acestora. Discuțiile au conchis în aprobarea punctului de vedere cu privire la asociația anglo-română pentru întărirea relațiilor culturale. Avem ocazie să intrăm puțin în discuția chestiunilor de detaliu. Suntem de părere că s-ar putea face mai multe secțiuni dintre care una la Oxford, poate sub președinția profesorului Gilbert Murray, alta la Cambridge pentru crearea căreia profesorul Popa și prietenii săi din lumea științifică ar fi foarte utili, cu un comitet central la Londra. Iată care ar fi persoanele ce ar putea compune acest comitet.

Lady Chamberlain.

Sir John Forsdyke, Directorul lui British Museum. Primește.

Sir Eric Mac Lagan, Directorul lui Victoria și Albert.

Sir Kenneth Clark, Directorul Galeriei Naționale.

Lord Lloyd, Președintele lui British Council

Sir Stephen Gaselee, Bibliotecar Foreign Office. Primește.

Rex Lipper, Foreign Office.

Prof. Gilbert Murray.

Prof. Seton Watson. Primește,

Profesor Arnold Toynbee.

Sir Alfred Zimmern. Primește

Vernon Bartlett, jurnalist, Member of the Parliament.

Hugh Dulton, M.P.

Harold Nicholson, M. P.

Sir Ronald Storss⁸¹, M. P.

Trevelyan⁸², marele istoric de la Cambridge.

Lady Oxford.

Mr. A. Hind.

Mrs. Phillimore.

Mrs. Chanon.

Lady Stanley.

Amery⁸³.

Sir Richard Livingstone⁸⁴.

Campbel Dodgson.

⁸¹ Ronald Storss (1881–1955), diplomat britanic, demnitar la Foreign Office, guvernator militar la Ierusalim (1917–1920), guvernator al Ierusalimului și Iudeii (1920–1926), guvernator al insulei Cipru (1926–1932), guvernator al Rhodesiei de Nord (1932–1934). *Memorialist*.

⁸² George Macaulay Trevelyan (1876–1962), istoric britanic, profesor la Cambridge (1927–1943), cunoscut pentru lucrările sale de istoria Angliei și autor al unei trilogii despre G. Garibaldi.

⁸³ Leopold Charles Maurice Stennett Amery (1873–1955), jurnalist și om politic conservator britanic, opozant al conciliatorismului; prim lord al amiralității (1922–1924), ministru al Coloniilor (1924–1929), secretar de Stat pentru India (1940–1945). Autor al unei monumentale istorii a războiului anglo-bur. *Memorialist*.

⁸⁴ Sir Richard Winn Livingstone (1880–1960), specialist britanic în limbi clasice și pedagog. Administrator la Queen's University Belfast și Corpus Christi College, Oxford.

Major Longden de la British Council.
Mrs. Allen Lipper, ar putea fi secretară.
Lady Cohen.

Directorul lui National Portrait Gallery.

Englezii consultați consideră că din această listă s-ar putea alege 12–15 persoane.

Ajuns la sfârșitul acestui lung raport, și mă scuz pentru acest lucru, cred, Domnule Ministru, că sunt îndreptățit să consider că punctul de vedere românesc printre persoanele numeroase cu care am avut ocazia să vorbesc este mult mai bine înțeles decât în anii trecuți. Ultimele evenimente au deschis ochii multora asupra adevăratelor sentimente ale celor din Europa centrală care se pretindeau a fi nedreptățiți. Primind soluțiile destul de raționale ale unei federații și a unui schimb de populații, cei mai mulți consideră că ne-am făcut datoria. Aceasta este prima și cea mai importantă concluzie. A doua este că propaganda noastră trebuie făcută în mod direct și de oameni cari să poată vorbi aici în Anglia de la coleg la coleg și chiar dacă pot spune astfel, de la egal la egal. Publicațiile voluminoase și costisitoare direct în vederea propagandei nu cred să-și ajungă scopul. Din contră, operele științifice serioase, în afară de valoarea lor intrinsecă vor da aici impresia că suntem un popor de cultură și deci merităm încrederea și sprijinul lor

Domnule Ministru, țin să adaug că tot timpul cât am petrecut în Anglia, domnul Ministru Tilea mi-a arătat cea mai mare bunăvoință și mi-a acordat tot sprijinul său efectiv. Uneori a făcut posibilă întrevederea mea cu unul sau altul dintre persoanele pe care voiam să le văd și m-a onorat cu sfaturi care mi-au fost de mare folos. La rândul meu i-am dat seama de toate întrevederile mele și l-am pus în curent cu ceea ce doream să obțin. Personalul Legației a fost de asemenea cât se poate de binevoitor.

Primiți Vă rog, Domnule Ministru, asigurarea sentimentelor mele de înaltă considerație.

(ss) G. Oprescu

DOMNIEI SALE

DOMNULUI PROFESOR C. GIURESCU

MINISTRU AL PROPAGANDEI NAȚIONALE

BUCUREȘTI

(Arhivele Naționale, Fond Casa Regală Miscelanee, dosar 950, filele 1 – 17)

